

Hrvatsko iseljenništvo u Sjevernoj Americi i otpremanje pomoći stanovništvu „staroga kraja” tijekom 1944. i 1945. godine *

MARICA KARAKAŠ OBRADOV

Hrvatski institut za povijest

Zagreb, Hrvatska

karakasmar@gmail.com

Hrvatski iseljenici tijekom Drugoga svjetskog rata bili su preko djelovanja nekoliko udruženja uključeni u prikupljanje pomoći za „stari kraj”, ali su ponajprije bili lojalni građani zemalja useljenja i djelovali u skladu s njihovim vojnim i političkim ciljevima. Ratne okolnosti same po sebi donosile su brojne probleme i iskušenja koja je trebalo prevladati, a dodatno se stanje usložnjavalo zbog političkih i svjetonazorskih razlika ne samo između jugoslavenskih iseljeničkih društava s različitim nacionalnim predznakom nego i između i unutar hrvatskih udruženja i pojedinaca. Takvo je stanje bilo i na sjevernoameričkom kontinentu, gdje je živjela brojčano velika i dobro organizirana hrvatska zajednica. U ovom ću se radu osvrnuti na osnivanje udruženja za slanje pomoći te odašiljanje prvih pošiljki pomoći izbjeglicama s hrvatskoga područja u južnoj Italiji i Egiptu 1944. i 1945. te u Hrvatsku/Jugoslaviju tijekom 1945. godine.

Ključne riječi: iseljenništvo; Sjeverna Amerika; Drugi svjetski rat; pošiljke pomoći; glad; bolest

Uvod¹

Početak Drugoga svjetskog rata hrvatski iseljenici u Sjevernoj Americi iskazali su privrženost političkim ciljevima i ratnim naporima zemalja useljenja davanjem materijalne potpore, posebice kupovanjem ratnih obveznica, te

---

* Članak je nastao u sklopu projekta Rat, žrtve, nasilje i granice slobode u hrvatskoj povijesti 20. stoljeća (IP-2019-04-6673) Hrvatskoga instituta za povijest, koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

¹ Rad se u velikoj mjeri temelji na dokumentima iz Osobnoga fonda Zlatko Baloković pohranjenog u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Predstoje još istraživanja u Arhivu Jugoslavije, iz kojega koristim nekoliko dokumenata pronađenih prije pandemijskih uvjeta putovanja i istraživanja u arhivima.

pristupanjem u vojne snage.² Iseljenici prve, druge, pa i treće generacije u velikoj su mjeri pripadali radništvu i dio njih se preko sindikalnih udruženja približio lijevim idejama te su, osobito između dva svjetska rata, izgradili veze s jugoslavenskim komunistima, često im materijalno pomažući.³ Te će veze, ne samo na razini pojedinaca nego i većih skupina, tijekom rata još više ojačati, pa će pojedine hrvatske iseljeničke organizacije gotovo u potpunosti preuzeti ljudi komunističkoga usmjerenja. Dolazak Ivana Šubašića, bana Banovine Hrvatske i člana jugoslavenske izbjegličke vlade, u Sjedinjene Američke Države (SAD) u studenom 1941. usmjerio je djelovanje hrvatskih iseljeničkih udruženja prema politici koja je i dalje vidjela Hrvatsku u Jugoslaviji, podrazumijevajući poboljšanje položaja. Snage koje su zagovarale samostalnu državu bitno su oslabjele i zbog činjenice da su pripadnici Ustaškoga pokreta osnovali Nezavisnu Državu Hrvatsku, koja je objavila rat SAD-u u skladu s politikom svojih saveznika.⁴ Osobiti naponi trebali su se ulagati u SAD-u za suzbijanje protuhrvatske promidžbe, koju je posebice revno provodio Konstantin Fotić, poslanik/veleposlanik Kraljevine Jugoslavije u Washingtonu.⁵

O humanitarnom stanju u zavičaju, koje je već od prve ratne godine bilo teško i iz godine u godinu drastično se pogoršavalo, hrvatski su iseljenici dobivali podatke posredovanjem više strana. Bilo da se radilo o predstavnicima jugoslavenske izbjegličke vlade, posebice onima koji su zagovarali podršku Narodnooslobodilačkoj vojsci (NOV), ili o predstavnicima Katoličke crkve i bliskim joj krugovima „narodnjaka”⁶, kroz promidžbene poruke s političkim i ideološkim nabojem, koje su nerijetko više obmanjivale nego informirale, probijale su se i poruke o dramatičnoj svakodnevici praćenju bolestima, oskudicom i posljedicama velikih materijalnih razaranja. Primjereniji pristup opisivaju lošega humanitarnog stanja u zemlji vidljiv je u dokumentima Uprave Ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu (United Nations Relief and Rehabilitation Administration – UNRRA), a Jugoslavenski Crveni križ od kraja 1944.

² HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 12, Pismo Zlatka Balokovića Franklinu D. Rooseveltu od 7. veljače 1943. (pisma sličnoga sadržaja poslana su i W. Churchillu i Staljinu); ČIZMIĆ, *Povijest Hrvatske bratske zajednice 1894. – 1994.*, 276-277, 283-284; PRPIĆ, *Hrvati u Americi*, 232-237.

³ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Odnos KPJ prema jugoslavenskoj radničkoj emigraciji u međuratnom razdoblju”, 65-83.

⁴ J. JAREB, „Prilog povijesti hrvatskog iseljništva u Sjedinjenim Američkim Državama 1941.-1947.”, 37-50.

⁵ M. JAREB, „How the West Was Won”, 1039-1055. Jugoslavensko poslanstvo u Washingtonu od jeseni 1942. podignuto je na razinu veleposlanstva. M. JAREB, „Kraljevska jugoslavenska vlada u izbjeglištvu 1941.-1945.”, 81.

⁶ Oni su bili isključivo zagovaratelji samostalne hrvatske države i njihov je utjecaj znatno opao tijekom rata. „Budući da su Sjedinjene Države ulaskom u rat postale saveznicom Engleske, Sovjetskog Saveza i svih izbjegličkih vlada – uključujući i jugoslavensku vladu – smještenih u Londonu, smatralo se je protuamerički podupirati postojanje samostalne hrvatske države, koja je bila ostvarena u sklopu njemačkog ratnog saveza.” J. JAREB, „Prilog povijesti hrvatskog iseljništva u Sjedinjenim Američkim Državama 1941.-1947.”, 40.

pa do kraja 1945. objektivnost je ponajprije pokazao u iskazivanju stvarnih potreba aktivnih i ranjenih boraca i civila.⁷

Djelovanje iseljeničkih udruženja i potpornih odbora odvijalo se 1944. i 1945. u otežanim okolnostima ne samo zbog rata i međusobnih trvenja nego i zbog političkih nesuglasica između zapadnih Saveznika i jugoslavenskih komunisti. Strah od savezničkoga iskrcavanja na jadransku obalu i s tim povezivano suzbijanje utjecaja Komunističke partije i NOV-a tretirani su kao prvorazredna prijetnja.⁸ Istovremeno je potpora zapadnih Saveznika donosila znatne prohibitke na međunarodnoj te domaćoj političkoj i vojnoj sceni.⁹ Prestiž izbjegličke vlade uz pomoć zapadnih Saveznika nastojao se onemogućiti pod svaku cijenu, pa su predstavnici Nacionalnoga komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ) postavljali uvjete za dopremanje pomoći i djelovanje predstavnika UNRRA-e u Jugoslaviji, koja je svojim zalihama mogla brzo i djelotvorno ublažiti humanitarnu krizu.¹⁰ Na to će se ubrzo nadovezati i prigovori o nedemokratski provedenim prvim izborima 1945. za Ustavotvornu skupštinu Demokratske Federativne Jugoslavije.¹¹

Osnovni podaci o iseljeničkim udruženjima i ratnim pomoćnim odborima u Sjedinjenim Američkim Državama

Hrvatsko iseljništvo bilo je u najvećoj mjeri uključeno u akcije prikupljanja pomoći za „stari kraj” preko Hrvatske bratske zajednice (Croatian Fraternal Union – HBZ), Narodnoga vijeća Amerikanaca hrvatskog porijekla (National Council of Americans of Croatian Descent), poznatijeg pod skraćenim nazivom Vijeće američkih Hrvata¹² (Council of American Croats), a potom i Ujedinjenoga odbora Amerikanaca južnoslavenskog porijekla (United Com-

⁷ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 7, The first postwar Winter (from eye-witness reports by UNRRA officials in Yugoslavia); Stranci, očevidci, o novoj Jugoslaviji; Brzojav I. Šubašića od 4. studenog 1944. Pismo u ime Jugoslavenskoga Crvenoga križa potpisali su tajnica Jara (Jaroslava) Ribnikar, predsjednik liječnik Vojislav Kecmanović, potpredsjednik Jevstatiije Karatijević te liječnici Srećko Šilović i Drago Marušić; Facts just disclosed by the Yugoslav Red Cross on conditions in Yugoslavia, October 30, 1945.

⁸ VELEBIT, *Tajne i zamke Drugog svjetskog rata*, 209.

⁹ Važnost podrške „saveznika”, a tu se mislilo na zapadne Saveznike, koristila se čak i u banalnim situacijama, kad je trebalo poticati pripadnike NOV-a na poboljšanje higijenskih navika poput isplahnjivanja toaleta nakon „male nužde”. JUN-BRODA, „Iz moje ‘crne bilježnice’”, 193.

¹⁰ AJLEC, „UNRRA and its arrival in Yugoslavia, 1944-1945”, 129-148.

¹¹ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Pismo Davidu Willisu (American Broadcasting Co.) zbog njegovih navoda o nepoštenim izborima u Jugoslaviji od 12. studenog 1945.; Pismo američkoga veleposlanika Richarda C. Pattersona Josipu Brozu Titu od 6. studenog 1945., pristup ostvaren 25. 10. 2022., <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v05/d1033>.

¹² Javlja se i u inačici Narodno vijeće američkih Hrvata.

mittee of Americans South-Slavic Descent).¹³ HBZ je udruženje hrvatskih iseljenika u SAD-u i Kanadi osnovano 1894., a već su 1941. u suradnji s Međunarodnim Crvenim križem sudjelovali u slanju paketa vojnim zarobljenicima zatočenima u Njemačkoj i Italiji.¹⁴ Vijeće američkih Hrvata osnovano je u veljači 1943. Tada je održan kongres američkih Hrvata u Chicagu, na kojem je podržana teritorijalna cjelovitost hrvatskih i jugoslavenskih područja te antifašistička borba predvođena NOV-om, a Vijeće američkih Hrvata trebalo je provoditi zaključke kongresa. Za predsjednika Vijeća izabran je svjetski poznati violinist Zlatko Baloković, glazbenik oženjen Joyce Borden, obrazovanom Amerikankom iz imućne obitelji. Glavni govornik na kongresu bio je ban Ivan Šubašić, član Hrvatske seljačke stranke i jugoslavenske izbjegličke vlade.¹⁵ U siječnju 1944. osnovan je i Hrvatski ratni pomoćni fond, koji je pokrenuo akciju prikupljanja milijun dolara pomoći za Jugoslaviju te prikupljanje odjeće i drugih potrepština za stanovništvo. Od svibnja 1944. jača i humanitarni rad američkih Hrvatica za pomoć Jugoslaviji.¹⁶ Nastojanja oko zajedničkoga djelovanja udruženja iseljenika svih nacionalnih skupina s jugoslavenskoga područja tekla su sporo i teško, a na kraju su se ujedinili u kolovozu 1943. u Ujedinjenom odboru Amerikanaca južnoslavenskog porijekla.¹⁷ Na čelnim mjestima bili su Baloković, američki pisac slovenskoga porijekla Louis Adamič¹⁸ te Strahinja Maletić¹⁹, predstavnik srpskih iseljenika.²⁰ Na važnost čelne uloge i utjecaja u ovom udruženju upozorio je Šubašić, koji se kao „ban Hrvatske” u lipnju 1943. pismom obratio Balokoviću: „Vi, dragi Zlatko, ne smijete dati nikome inicijative iz vaših ruku, jer ste predstavnik najveće grupe jugoslavenskih Amerikanaca – Hrvata. [...] Hrvatski kongres je jedna velika stvar i za američke Hrvate i Jugoslavene i za nas u domovini, ako se dobro

¹³ Djelovala su i mnoga manja udruženja, osobito ona koja su bila organizirana prema užem hrvatskom regionalnom porijeklu iseljenika.

¹⁴ HOLJEVAC, *Hrvati izvan domovine*, 94, 272.

¹⁵ *Spomen knjiga Američko-hrvatskog kongresa*, 26, 27, 70-74, 79; POPOVČAK, *Zlatko i Joyce Baloković*, 50-63.

¹⁶ LOJEN, *Uspomene jednog iseljenika*, 274-275; PRPIĆ, *Hrvati u Americi*, 238-240.

¹⁷ ČIZMIĆ, „Prilog za istraživanje doprinosa naših iseljenika borbi naroda Jugoslavije u drugom svjetskom ratu”, 87.

¹⁸ Louis Adamič bio je i prije rata blizak sa slovenskim komunistima, Borisom Kidričem i Edvardom Kardeljem, a u SAD-u je 1943. objavio roman *My Native Land*, u kojem je afirmativno pisao o NOV-u i komunističkoj ideologiji. KOPRIVICA OŠTRIĆ, „Louis Adamič i Vladimir Dedijer – prvi Titovi biografi”, 49; PRPIĆ, *Hrvati u Americi*, 239.

¹⁹ Maletić je bio pravoslavni svećenik vrlo blizak s komunistički usmjerenim Srpskim naprednim pokretom u Pittsburghu te u sukobu s episkopom Srpske pravoslavne crkve u SAD-u i Kanadi. Ekskomuniciran je iz Crkve, a 1947. vratio se u Jugoslaviju. MALETIĆ, „Ujedinjeni odbor južno-slovenskih Amerikanaca”, 67-69; SMOLJO, *Tito i iseljenici*, 332.

²⁰ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Official and members elected on annual meeting in Pittsburgh, Pa., Friday, September 22, 1944. U literaturi se mogu naći različiti podaci o obnašanju pojedinih dužnosti, primjerice da je Adamič bio predsjednik, a Baloković potpredsjednik, ili pak da je Baloković bio predsjednik, a Adamič počasni predsjednik. Vjerojatno je s vremenom bilo nekih promjena, a to će se daljnjim radom na arhivskom gradivu razriješiti kao i brojna druga pitanja vezana za rad iseljenika i njihovih udruženja tijekom rata.

radi – Hrvatski kongres je imao i danas imade, a vjerojatno će i u budućnosti imati mnogo neprijatelja. [...] Radi toga je nužno da vi izvršite prvo sve ono što dugujete vašim američkim vlastima i da se stavite sa njima u punu kolaboraciju.”²¹ Bračni par Baloković darovao je oko 50.000²² dolara, a već 1944. donirali su oko 25.000 dolara za humanitarnu pomoć, odnosno provođenje akcija, uključujući promidžbu u javnosti.²³ U SAD-u je djelovao United Yugoslav Relief Fund, u kojem je važnu ulogu imao diplomatski predstavnik Kraljevine Jugoslavije Konstantin Fotić, koji je širio snažnu protuhrvatsku kampanju.²⁴ Taj fond dobivao je znatna sredstva američke vlade od početka rata.²⁵ Ustrojavanjem vlade Ivana Šubašića i odlaskom Fotića nastupile su i promjene u radu toga potpornog fonda. Kao udruženje s dugom tradicijom te zbog predanoga pružanja pomoći američkim vojnim naporima tijekom Drugoga svjetskog rata, HBZ je među prvima dobio dopuštenje (*license 488*) američkoga Predsjedničkoga nadzornog odbora za ratnu pomoć (President’s War Relief Control Board) za prikupljanje i slanje pomoći. Na temelju te dozvole trebalo je djelovati i Vijeće američkih Hrvata.²⁶ Ujedinjeni odbor Amerikanaca južnoslavenskoga porijekla dobio je odobrenje američke vlade (*license 583*) za prikupljanje i slanje pomoći tek 24. kolovoza 1944. te je na godišnjem sastanku 22. rujna 1944. osnovan i Ratni pomoćni fond Amerikanaca južnoslavenskoga porijekla (War Relief Fund of Americans of South-Slavic Descent). Čelni ljudi bili su isti kao i u Ujedinjenom odboru – Baloković, Adamič i Maletić.²⁷ S njima je

²¹ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Pismo Ivana Šubašića upućeno 17. lipnja 1943. iz Lake Placida Zlatku Balokoviću u New York.

²² Kupovna moć jednoga američkog dolara 1945. danas odgovara kupovnoj moći od oko 15 dolara. <https://www.dollartimes.com/calculators/on-your-site/inflation>.

²³ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Dopis za lokalne odbore (rukom dopisano „for local Committee”) naslovljen „Bračo”, napisan potkraj 1944.; PRPIĆ, *Hrvati u Americi*, 240.

²⁴ BENYOVSKY-BARADA, ČIZMIĆ, *Doprinos jugoslavenskih iseljenika NOB-i*, 9. O radu ovoga potpornog fonda predstoje još temeljitija istraživanja jer se spoznaje o njegovu djelovanju većinom zasnivaju na nekoliko rečenica koje se provlače u historiografiji od socijalističkoga razdoblja do danas.

²⁵ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Yugoslav Committee of the United Nations Relief Wing of the National War Fund, September 30, 1944, New York City (Yugoslavia and the National War Fund. An Explanation How Your Contribution will Benefit the People of Yugoslavia).

²⁶ Predsjednički nadzorni odbor za ratnu pomoć odgovorio je u prosincu 1943. Vijeću američkih Hrvata da se povežu s HBZ-om ili [United] Yugoslav Relief Fundom oko prikupljanja i slanja pomoći. U siječnju 1944. Vijeće im je odgovorilo da [United] Yugoslav Relief Fund primarno šalje pomoć ratnim zarobljenicima preko Međunarodnoga Crvenoga križa te da nisu povezani sa širokim masama Amerikanaca hrvatskoga porijekla ili porijekla drugih jugoslavenskih naroda. Za povezivanje s HBZ-om rekli su da su članovi Vijeća američkih Hrvata ujedno članovi HBZ-a te da bi se dozvola HBZ-u mogla prenijeti na Vijeće. Pismeni nedatirani pristanak za prijenos dozvole s potpisom predsjednika HBZ-a Ivana Butkovića te tajnika Antona Derkosa nalazi se u ostavštini Baloković, no nema pisanoga traga da je to i pravno provedeno. HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Pismo Narodnog vijeća Amerikanaca hrvatskog porijekla President War Relief Control Boardu od 7. siječnja 1944. i kopija odluke Izvršnoga odbora HBZ-a o prijenosu odobrenja.

²⁷ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 9, Dopis Balokovića, Adamiča i Strahinje, čelnih ljudi War Relief Fund of Americans of South-Slavic Descent od 29. rujna 1944. Maletić je od 1. ožujka

blisko surađivao i Hrvatski pomoćni odbor.²⁸ U srpnju 1945. Ratni pomoćni fond Amerikanaca južnoslavenskog porijekla dobio je odobrenje Predsjedničkoga nadzornog odbora za ratnu pomoć da se preimenuju u Američki odbor za pomoć Jugoslaviji (American Committee for Yugoslav Relief),²⁹ za što je proveden i postupak u prosincu 1945. kod javnoga bilježnika u New Yorku.³⁰ Na poziv Zlatka i Joyce Baloković, počasna predsjednica Američkoga odbora za pomoć Jugoslaviji od potkraj 1945. bila je Anna Eleanor Roosevelt³¹ sve do ostavke 29. veljače 1948.³² Eleanor Roosevelt bila je vrlo aktivna u humanitar- nom radu za pružanje pomoći civilnom stanovništvu, a američki predsjednik Harry Truman imenovao ju je članicom američke delegacije na prvoj skup- štini Ujedinjenih naroda u Londonu (siječanj 1946.). Prije svojega odlaska iz Washingtona u London u izjavi novinarima govorila je o vrlo teškom položaju djece u Jugoslaviji u prostorijama Američkoga odbora za pomoć Jugoslaviji.³³ Pod tim imenom odbor je nastavio s prikupljanjem materijalne pomoći za razrušenu zemlju i osiromašeno stanovništvo, kao i snažnom promidžbom u

---

1945. imenovan „iseljničkim izaslanikom” Ministarstva socijalne politike i narodnog zdrav- lja, a u prosincu 1945. dao je ostavku zbog, kako je izjavio, želje za nastavkom školovanja. SR-AJ-642-MSP DFJ/FNRJ, kut. 5, Dopisi personalnom odjeljenju i Ministarstvu informacija, pov. br. 685 od 3. prosinca 1945.

²⁸ LOJEN, *Uspomene jednog iseljenika*, 275, 278-279.

²⁹ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 9, Headlines of American Committee for Yugoslav Relief, July 1945, Vol. 1, No. 1.

³⁰ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 8a, Potvrda o promjeni imena kod javnoga bilježnika Samue- la Schwartzu u New Yorku iz prosinca 1945. Naziv American Committee for Yugoslav Relief Ship pojavljuje se u nekim dokumentima s kraja 1944., u razdoblju kad se užurbano radilo na prikupljanju pomoći i na suradnji, odnosno spajanju s United Yugoslav Relief Fundom, i vjerojatno nije značio nikakvu formalnu promjenu imena udruženja, nego je bio naziv jedne, odnosno prve humanitarne akcije. Vidi: ИЛИЋ, „Амерички комитет за помоћ Југославији 1944-1948.”, 130. Česte promjene naziva nisu bile jasne ni tajnici Jugoslavenskoga Crvenoga križa Jaroslavi Ribnikar te joj je Baloković usputno u jednom dopisu djelomično objasnio neke promjene. HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 8, Pismo Balokovića J. Ribnikar od 2. veljače 1946.

³¹ Eleanor Roosevelt bila je, uz jugoslavensku kraljicu-majku Mariju (u biltenu je napisano „Her Majesty the Queen of Yugoslavia”), i počasna predsjednica United Yugoslav Relief Funda, što potvrđuju bilteni toga fonda od veljače 1944. do travnja 1945. Biltene iz ranijega razdoblja nisam imala na uvid. U biltenu za siječanj i veljaču 1946. više se ne navodi nijedna od njih kao počasna predsjednica. HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 9, *News Bulletin. United Yugoslav Relief Fund of America*, September-October 1944, Vol. 3, No. 6; January-February 1945, Vol. 4, No. 1; March-April 1945, Vol. 4, No. 2; HR-HDA-1619-IM, kut. 3, *News Bulletin. United Yugoslav Relief Fund of America*, February-March 1944, Vol. 3, No. 2; *News Bulletin. United Yugoslav Relief Fund of America*, April 1944, Vol. 3, No. 3; *News Bulletin. United Yugoslav Relief Fund of America*, January-February 1946, Vol. 5, No. 1.

³² HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 9, Kopija ostavke upućene Balokoviću 29. veljače 1948. U zapisniku posljednjega sastanka Američkoga odbora za pomoć Jugoslaviji od 25. siječnja 1949. navodi se da je ona dvaput dala ostavku. Prvu, prije ove u veljači 1948., očito je povukla i nastavila suradnju do veljače 1948., a Odbor je potom djelovao još gotovo godinu dana.

³³ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 8, Godišnje izvješće Upravnog odbora Ratnog pomoćnog fonda Amerikanaca južnoslavenskog porijekla / Američkog odbora za pomoć Jugoslaviji od 26. siječnja 1946.; BARITONO, „Eleanor Roosevelt at the United Nations”, 1.

korist nove jugoslavenske vlasti sve do formalnoga prestanka rada u siječnju 1949.³⁴ Odbor je imao niz ogranaka u New Yorku, Pittsburghu, Clevelandu, Chicagu, Detroitu, Los Angelesu i San Franciscu.³⁵

Pomoć izbjeglicama u El Shattu³⁶ tijekom 1944. i 1945.

Vijeće američkih Hrvata u siječnju 1944. pokrenulo je akciju prikupljanja sredstava za hranu, odjeću i lijekove za slanje pomoći u Hrvatsku/Jugoslaviju.³⁷ Kao važnu činjenicu isticali su da pomoć prikupljaju za cjelokupno stanovništvo koje živi na hrvatskom području, a ne samo za Hrvate.³⁸ Tijekom proljeća i ljeta 1944. istaknuti predstavnici hrvatskih iseljenika Ivan Butković i Martin Krašić, kao čelne osobe HBZ-a, te Zlatko Baloković u ime Vijeća američkih Hrvata razgovarali su s američkim vlastima u Washingtonu o mogućnostima za odašiljanje pomoći, lijekova i odjeće u Hrvatsku/Jugoslaviju te su preko njih uspostavljeni kontakti i s predstavnicima britanske vojske. S obzirom na ratne okolnosti to još nije bilo moguće provesti, ali su uspjeli preko Međunarodnoga saveza organizacije Spasimo djecu (Save the Children International Union) iz Ženeve dogovoriti isporuku cipela i odjeće izbjeglicama s hrvatskoga područja u El Shattu, među kojima su većinu činili Hrvati, uz manji broj Srba i Židova.³⁹ Pošiljka je otpremljena 8. srpnja 1944. iz New Yorka. Nicholas Lemtugov, predstavnik UNRRA-e pri Glavnom stožeru Bliskoistočnih snaga (General Headquarters Middle East Forces), javio je u studenom 1944. Krašiću, glavnom blagajniku HBZ-a, da je pošiljka stigla u Egipat, odnosno u Kairo. Izvijestio ih je da se izbjeglice nalaze većinom u El Shattu, a jedna skupina majki s malom djecom bila je u Tolumbatu kod Aleksandrije. Većina poslana pomoći nakon dugoga puta stigla je u prilično dobrom stanju. Izrazio je veliko zadovoljstvo kvalitetom odjeće – osobito odjećom i rubljem za djecu. Dugotrajni prijevoz izazvao je ipak oštećenje nekoliko sanduka i sadržaja unutar njih. Otprilike dva sanduka odjeće došla su u lošem stanju, pet sanduka odjeće trebalo je popraviti, a 48 sanduka zimske odjeće bilo je spremno za podjelu, kao i dva sanduka cipela. Oko pet sanduka novih cipela trebalo je najprije upariti. Ljetna

³⁴ Posljednju pošiljku planirali su uputiti u veljači 1949. HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 9, Final report. The American Committee for Yugoslav Relief, New York, January 25, 1949.

³⁵ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 8, Godišnji izvještaj Upravnog odbora Američkog odbora za pomoć Jugoslaviji i Ratnog pomoćnog fonda Amerikanaca južnoslavenskog porijekla od 12. siječnja 1946.

³⁶ Nakon kapitulacije Kraljevine Italije njemačka vojska nadire prema jadranskoj obali i potiskuje partizane, s kojima se povlači i dio stanovništva Dalmacije prema otoku Visu. Uz pomoć zapadnih Saveznika znatan broj tih ljudi prebačen je u izbjegličke logore na jugu Italije, a potom je do kraja veljače 1944. oko 27 000 izbjeglica prebačeno iz Italije u Egipat. KARAKAŠ OBRADOV, *Novi mozaici nacija u „novim poredcima“*, 91-92.

³⁷ PRPIĆ, *Hrvati u Americi*, 239.

³⁸ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Mr. Butkovich at annual meeting of UCSSA in Pittsburgh, September 22, 1944.

³⁹ *Isto*.

odjeća u 38 sanduka planirala se podijeliti naknadno. Lemtugov je posebno naglasio da je izbjeglicama rečeno tko je poslao pomoć. U istom dopisu navodi da je UNRRA netom prije pošiljke hrvatskih iseljenika uspjela podijeliti cipele i sandale izbjeglicama te je tražio dopuštenje da se 5000 novih cipela preusmjeri na jugoslavensko područje na kojem se uvelike, prema UNRRA-inim spoznajama, oskudijevalo i u odjeći i u obući. Naglasio je da to neće biti učinjeno bez dopuštenja onih koji su pomoć poslali iz SAD-a.⁴⁰ U literaturi se navode podaci da se to i dogodilo te se također kaže da je HBZ uputio još jednu pošiljku odjeće i školskoga pribora za djecu u El Shattu uz pomoć UNRRA-e.⁴¹

Bilo je još pojedinaca i skupina koji su ulagali napore da se pošalje pomoć izbjeglicama u El Shattu. Joseph Zaninovich (Josip Zaninović), zaposlen u velikoj tvornici French Sardine Company u vlasništvu hrvatskoga iseljenika u San Pedru u Kaliforniji, obratio se američkom Predsjedničkom nadzornom odboru za ratnu pomoć vezano za slanje novčane pomoći u izbjeglički logor u Egiptu. S obzirom na to da su tada američke vlasti već odobrile djelovanje Ratnom pomoćnom fondu Amerikanaca južnoslavenskog porijekla, taj je odbor u siječnju 1945. obavijestio Zaninovića da njima može poslati pismeni zahtjev za slanje pomoći. Prema preporukama Save Kosanovića⁴², ministra u vladi Ivana Šubišića, u El Shatt je bilo poželjno slati materijalnu pomoć, a ne novac, jer izbjeglice tamo nisu imale mogućnost kupovati potrepštine.⁴³ Izbjeglicama s hrvatskoga područja u Egiptu pomoć su poslala i iseljenička udruženja s drugih kontinenata. Iseljenička kolonija iz Bolivije, iz grada Orura, uplatila je za potrebe opskrbe izbjeglica u Egiptu 750 britanskih funti⁴⁴ sa zahtjevom da tim novcem raspoložu britanske vlasti. Do te je donacije došlo spletom okolnosti oko rješavanja spajanja jedne obitelji. Naime, Juan Antonio Perić iz Nerežišća na Braču uspio je preko bolivijske vlade i njihova predstavnika u Londonu svoje tri kćeri, koje je rat zatekao na Braču i koje su sa zbjegom dospjele u El Shatt, vratiti u Boliviju.⁴⁵ Pomoć je zbjegu u Egiptu poslana i iz Čilea (odjeća, obuća i novac), a prikupljena je preko ogranaka društava „Jadrani” i „Dalmacija”.⁴⁶ Bilo je i pojedinaca koji su krajem rujna 1944. predlagali

⁴⁰ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Kopija pisma N. Lemtugova M. Krašiću od 14. studenog 1944.; Kopija brzovanja i kopija pisma Jeanemarie Small (Save the children International Union) Nicholasu Lemtugovu iz studenoga 1944.

⁴¹ LOJEN, *Uspomene jednog iseljenika*, 278.

⁴² Kosanović je spadao među one Srbe koji su se suprotstavljali protuhrvatskoj promidžbi u SAD-u te gradnji mita o četnicima kao borcima protiv okupatorskih vojski na jugoslavenskom području. Takvo su stajalište zastupale i srpske iseljeničke novine *Slobodna reč*. HOLJEVAC, *Hrvati izvan domovine*, 263; M. JAREB, „How the West Was Won”, 1041, 1052.

⁴³ HR-HDA-1619-IM, kut. 4, Pismo Strahinje Maletića upućeno Josipu Zaninoviću od 17. siječnja 1945.

⁴⁴ Vrijednost 1 britanske funte krajem 1940-ih danas odgovora vrijednosti od oko 35 funti. <https://www.bankofengland.co.uk/monetary-policy/inflation/inflation-calculator>.

⁴⁵ BRATANIĆ, „Hrvatski zbjegovi u Egipat”, 139-140.

⁴⁶ ČIZMIĆ, „Prilog za istraživanje doprinosa naših iseljenika borbi naroda Jugoslavije u drugom svjetskom ratu”, 102; BENYOVSKY-BARADA, ČIZMIĆ, *Doprinos jugoslavenskih iseljenika NOB-i*, 13-14. U radovima se navodi sumarni podatak o pomoći iseljenika iz Južne Amerike za razdoblje od 1944. do kraja 1946.

rješenje za zbrinjavanje djece iz El Shatta otpremanjem u Australiju te nudili posredovanje između australske vlade i predstavnika jugoslavenske izbjegličke vlade.⁴⁷ U prigodnoj publikaciji povodom osnivanja Matice iseljenika Hrvatske o pomoći iseljenika „starom kraju” navodi se da je pomoć u El Shatt tijekom 1944. stigla i od iseljenika iz Novoga Zelanda i Australije.⁴⁸

Tri pošiljke pomoći poslana 1945. stanovništvu „staroga kraja”

Sredinom 1944. potpisan je na Visu sporazum između predsjednika jugoslavenske izbjegličke vlade Šubašića i predstavnika NKOJ-a Josipa Broza Tita.⁴⁹ Početkom kolovoza 1944. Balokoviću, predsjedniku Ujedinjenoga odbora Amerikanaca južnoslavenskog porijekla i njegova ratnoga potpornog fonda, javio se iz Londona Vladimir Velebit, zapovjednik jugoslavenske vojne misije, i čestitao Balokoviću na obnašanju funkcija te ga zamolio da osim SAD-a i Kanade pokušaju održavati odnose i s iseljenicima u Južnoj Americi. Poslao mu je i promidžbene materijale, tekstove i fotografije koje su mogli koristiti za rad na prikupljanju pomoći kao i za promidžbu NOV-a. Upozorio je nadalje i na oprez prema „neprijateljima” koji Narodnooslobodilačkoj borbi pridaju „klasni karakter”.⁵⁰ Bio je to očiti naputak za dodatno usmjeravanje promidžbenoga rada među iseljenicima i širokom javnosti na oba američka kontinenta u korist NOV-a, koji je vodio oslobodilački rat, ali i nedvojbeno socijalnu revoluciju koju je trebalo prikrivati. Tijekom kolovoza 1944. i izbjeglička vlada i NKOJ objavili su namjere o zajedničkom djelovanju. U tekstu deklaracije jugoslavenske izbjegličke vlade od 8. kolovoza 1944. navodi se da će vlada učiniti sve što je u njezinoj mogućnosti u opskrbi NOV-a i pučanstva u zemlji te se posvetiti planiranju obnove zemlje s nadležnim međunarodnim institucijama i tijelima Ujedinjenih naroda. Potom je 17. kolovoza 1944. slijedio tekst deklaracije NKOJ-a, u kojem se kaže da postavljaju oslobođenje zemlje iznad svih „partikularističkih interesa” i sve okupljaju u „ujedinjeni front narodnog oslobođenja” te se zalažu za izgradnju federativne i demokratske Jugoslavije, a ne, kao što ih „neprijatelji” optužuju, „zavesti komunizam”.⁵¹ Vrijeme je pokazalo drugačije namjere i ishod političkoga djelovanja.

⁴⁷ SR-AJ-642-MSP DFJ/FNRJ, kut. 5, Pismo J. S. Mariana ministru socijalne politike i narodnog zdravlja jugoslavenske izbjegličke vlade u Londonu od 27. rujna 1944.

⁴⁸ BALEN, *Rodnoj grudi*, 27. Ovaj podatak ne spominje se u drugim radovima u kojima se donose podaci o materijalnoj pomoći iseljenika iz Australije i Novoga Zelanda. Vidi: *Spomen knjiga o pomoći jugoslavenskih iseljenika Australije svojoj domovini od 15. 2. 1944. do 31. 7. 1946 godine*; MARKOVIĆ, „Politička aktivnost naših iseljenika u Australiji i na Novom Zelandu – s posebnim osvrtom na NOB”, 423-428.

⁴⁹ Sporazum je obvezao izbjegličku vladu na priznavanje nekih odluka AVNOJ-a, a NKOJ se obvezao na rješavanje pitanja državnoga uređenja nakon završetka rata. Opširnije o sporazumu: HULJIĆ, *Vis 1941-1945*, 371-377.

⁵⁰ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Pismo Velebita Balokoviću od 2. kolovoza 1944.

⁵¹ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Kopija teksta ugovora između jugoslavenske kraljevske vlade i NKOJ-a zaprimljena u Ujedinjenom odboru Amerikanaca južnoslavenskog porijekla.

Prilika da se pošiljka pomoći uputi brodom izravno u Hrvatsku/Jugoslaviju činila se tada prilično ostvariva i zato što su u rujnu 1944. partizani imali pod nadzorom Brač, Hvar i Korčulu, a u listopadu Dubrovnik, Metković, Makarsku, Split i Zadar. Užurbane pripreme za prikupljanje novca i materijalnih dobara za prvu pošiljku pomoći stanovništvu u Jugoslaviji započele su u rujnu 1944., a akcija se provodila pod krilaticom „He gives doubly who gives quickly” / „Dvostruko daje tko brzo daje”. Pozvali su sve koji imaju prikupljen novac i materijalnu pomoć za „partizane maršala Tita” i za „okrutno napaćene ljude Jugoslavije” da se pridruže zajedničkoj akciji. Već se u tim prvim pozivima navodi potreba za odjećom, posteljinom, pokrivačima i medicinskim potrepštinama.⁵² Sredinom rujna 1944. Šubašić je poslao brzojav sa sadržajem poruke Josipa Broza Tita upućene Amerikancima južnoslavenskoga porijekla, koja je emitirana 13. rujna 1944. na radijskoj stanici Slobodna Jugoslavija. U poruci se, među ostalim, navodi i poziv za pomoć ratom razorenoj zemlji.⁵³ Ni dva tjedna poslije na istoj radijskoj stanici objavljena je vijest da se NKOJ odriče pomoći UNRRA-e ako ne pristanu na njihove uvjete o raspodjeli pomoći.⁵⁴

Ujedinjeni odbor Amerikanaca južnoslavenskog porijekla održao je 22. rujna 1944. godišnju skupštinu, a njoj je iznesen plan prikupljanja novca koji bi se koristio isključivo za kupovinu materijala za pomoć i ne bi se njime podmirivali troškovi za administrativnu i tehničku podršku humanitarne akcije. Ta sredstva trebala su se namaknuti na drugi način, odnosno većinu troškova za provedbu akcije trebao je snositi Ujedinjeni odbor Amerikanaca južnoslavenskog porijekla iz svoje blagajne.⁵⁵ Baloković je 7. listopada 1944. sazvao sastanak Izvršnoga odbora Ratnoga pomoćnog fonda Amerikanaca južnoslavenskog porijekla i najavio da je započela suradnja, odnosno spajanje s United Yugoslav War Relief Fundom. Taj je potez bio iznimno važan jer je značio proširivanje baze za prikupljanje pomoći na cijelu američku javnost, odnosno osim iseljenika i njihovih udruženja u akciju pomoći mogli bi se uključiti i ostali Amerikanci, pojedinci, tvrtke i udruženja. Istickana je iznova potreba da se svi ujedine u prikupljanju pomoći da bi se moglo napuniti brod za postradalo stanovništvo u Jugoslaviji, a posebno je istaknuta suradnja hrvatskih i slovenskih udruženja koja su otprije prikupljala pomoć.⁵⁶ Dvojbe nekih pojedinaca i udruženja hrvatskih i slovenskih iseljenika temeljene su na sumnji da će se prikupljena pomoć dijeliti u prvom redu partizanima.⁵⁷

⁵² HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Objava o prikupljanju pomoći koju su potpisali Baloković, Adamič i Maletić od 25. i 26. rujna 1944.

⁵³ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Tito's Message to Americans of South-Slavic Descent. Cablegram from Dr. Ivan Šubašić, Premier of the Yugoslav Government, September 16, 1944.

⁵⁴ AJLEC, „UNRRA and its arrival in Yugoslavia, 1944-1945”, 135.

⁵⁵ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Izjava Balokovića, Adamiča i Maletića, čelnih ljudi Ratnog pomoćnog fonda Amerikanaca južnoslavenskog porijekla od 25. kolovoza 1944.

⁵⁶ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Zapisnik sastanka Izvršnog odbora Ratnog pomoćnog fonda Amerikanaca južnoslavenskog porijekla održanog 7. listopada 1944.

⁵⁷ LEES, *Yugoslav-Americans and National Security during World War II*, 175.

Krajem rujna 1944. Kosanović se iz Londona zanimao za količinu materijalne pomoći koju se očekuje prikupiti ili kupiti doniranim novcem te je najavio da će jugoslavenska vlada osigurati brod za otpremanje pomoći sredinom studenoga.⁵⁸ Planirao se poslati jugoslavenski brod *Timok*, što na kraju nije realizirano.⁵⁹ Naime, čelnim ljudima Ujedinjenoga odbora od sredine listopada 1944. stizale su vijesti da jugoslavenska vlada razgovara sa Saveznicima, odnosno Zapovjedništvom savezničkih snaga na Mediteranu (Supreme Allied Command Mediterranean) da oni osiguraju brod za otpremanje pošiljke pomoći. U tim se dopisima navodi i što je poželjno da pošiljka sadržava: žensku i mušku odjeću, posebice izdržljivu vunenu odjeću, razne vrste tkanina, posteljenu, šivaće strojeve, igle i konac, cipele, kožu, potplate, vunene čarape, veste, kabanice za djecu, vitamine i čokoladu. I dalje se držalo prvotnoga plana o isplavljanju broda sredinom studenoga 1944.⁶⁰ Baloković je po primitku tih vijesti sazvao hitan sastanak na kojemu je obznanio da je izbjeglička vlada potvrdila da će brod osigurati Saveznici, ali da još nema rješenja o spajanju s United Yugoslav Relief Fundom, koji je raspolagao znatnim novčanim sredstvima.⁶¹ Nadalje je naglašavao potrebu da se što veći broj udruženja iseljenika s jugoslavenskoga područja udruži u zajedničkim naporima oko prikupljanja pomoći te je istaknuo dobar rad Jugoslavenskoga kluba pomoraca (Yugoslav Seaman's Club).⁶² To udruženje vrlo blisko komunističkim idejama okupljalo je pomorce i lučke radnike, a čelni mu je čovjek bio Tom Babin.⁶³ Pristup sredstvima kojima je raspolagao United Yugoslav War Relief Fund bio je važan za provođenje ove humanitarne akcije, što se dijelom oduljilo i zato što su se u SAD-u u listopadu 1944. održavali predsjednički izbori. Početkom studenoga po četvrti put izabran je F. D. Roosevelt. Baloković je osobno te uime Amerikanaca južnoslavenskoga porijekla snažno podupirao ponovni izbor Roosevelta.⁶⁴ Joyce Baloković u pismu Kosanoviću 27. listopada 1944. navodi da je stanje oko prikupljanja pomoći „hektično”, što ona objašnjava nevoljkošću United Yugoslav Relief Funda za suradnju, kao i spomenutim predsjedničkim izborima. Komentirala je da bi Rooseveltov poraz bio „svjetska katastrofa” i potvrdila odlučnost da se brod pod svaku cijenu napuni („Nevertheless, by hook or by crook, that ship is going to be filled”).⁶⁵ Pridobivanje HBZ-a za

⁵⁸ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Brzjav Save Kosanovića iz Londona od 30. rujna 1944.

⁵⁹ ĐIKANOVIĆ, „Between Humanitarianism and Politics”, 100, 105.

⁶⁰ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Obavijest Kosanovića tajniku Maletiću o namjerama jugoslavenskoga ministarstva prometa od 16. listopada 1944. i kopija brzjava iz Londona upućena jugoslavenskom veleposlanstvu u Washingtonu od 21. listopada 1944.

⁶¹ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Zapisnik hitnog sastanka Izvršnog odbora Ratnog pomoćnog fonda Amerikanaca južnoslavenskog porijekla održanog 21. listopada 1944.

⁶² U izvorima i literaturi naziva se i Klub pomoraca Jugoslavije, odnosno The Club of Yugoslav Seamen.

⁶³ KRALJIĆ, „Yugoslav Communities in North America and the Tito-Stalin Split”, 135.

⁶⁴ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Pismo Zlatka Balokovića Aaronu Bellu (N.C.P.A.C.) od 20. listopada 1944.

⁶⁵ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Pismo Joyce Baloković Savi Kosanoviću od 27. listopada 1944.

popunjavanje broda Baloković je smatrao važnim jer je tu vijest dojavio 28. listopada 1944. i Jamesu Brunotu, predsjedniku Predsjedničkoga nadzornog odbora za ratnu pomoć, te ga izvijestio da se nadaju suradnji s United Yugoslav War Relief Fundom kao i sa što većim brojem raznih udruženja jugoslavenskih iseljenika.⁶⁶ Žurnost za prikupljanje pomoći isticala se i u svim pismima koja je Baloković upućivao istaknutim i imućnijim hrvatskim iseljenicima koje je pridobivao za suradnju.⁶⁷ Spajanje s United Yugoslav War Relief Fundom prilično je zapinjalo te se tom problemu nastojalo doskočiti imenovanjem posebnoga odbora za popunjavanje prvoga broda pošiljkom pomoći pod nazivom Američki komitet za popunjavanje broda s pomoći za Jugoslaviju (The American Committee for the Yugoslav Relief Ship). Time se premostio problem proširenja baze za prikupljanje pomoći na širu američku javnost.⁶⁸

Tijekom studenoga i prosinca 1944. nastojalo se ubrzati i prikupljanje i otpremanje pomoći uključivanjem izaslanstva Jugoslavenskoga Crvenoga križa kao tražitelja te njegova izaslanstva u Bariju kao primatelja pomoći. Početkom studenoga 1944. Šubašić je brzojavom iz Londona proslijedio pismo predstavnika Jugoslavenskoga Crvenoga križa u Bariju u kojem se navodi mogućnost da se pomoć iseljenika pošalje Crvenom križu u Bariju. U tom smjeru razmišljalo se i u Kanadi, gdje su iseljenici s jugoslavenskoga područja također prikupili pomoć te su razmatrali mogućnost da se uz suradnju Kanadskoga Crvenoga križa manjim pošiljkama i u više brodova pomoć pošalje u Bari.⁶⁹ Jugoslavenski Crveni križ obratio se preko svojega predstavnika iz Barija u London Šubašiću, a potom je to pismo početkom studenoga 1944. proslijeđeno Ujedinjenom odboru Amerikanaca južnoslavenskog porijekla. Prikupljanje i slanje prve pošiljke trebalo se prikazati i kao odgovor na iskazanu potrebu Crvenoga križa, humanitarnoga udruženja. Njihovo pismo, proslijeđeno preko Londona u SAD, bilo je pregled stanja boraca NOV-a i civilnoga stanovništva te je iskazivalo stvarne potrebe aktivnih i ranjenih boraca i civila.⁷⁰ Ujedno je bilo promidžbeni materijal u korist NOV-a, koji je bio glavna potpora jugoslavenskim komunistima za preuzimanje političke vlasti u zemlji.

⁶⁶ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Pismo Balokovića Jamesu Brunotu od 28. listopada 1944.

⁶⁷ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Pisma J. M. Martincu, J. Bogdanoviću od 27. listopada 1944.

⁶⁸ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Allen-Kenin Associates. Public Relations and Fund Raising. Proposed for Yugoslav Rescue Ship submitted to Zlatko Baloković, October 27, 1944; Objava udruženja American Committee for Yugoslav Relief Ship (Americans to fill Relief Ship for liberated Yugoslavia, November 13, 1944) i pismo Balokovića Jamesu Brunotu, izvršnom ravnatelju President's War Relief Funda od 14. studenog 1944.

⁶⁹ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 7, Proslijeđeno pismo predstavnika Jugoslavenskoga Crvenoga križa iz Barija upućenog jugoslavenskoj vladi u Londonu, odnosno Ivanu Šubašiću i Izvješće Strahinje Maletića o stanju prikupljanja pomoći za Jugoslaviju u Kanadi od 4. prosinca 1944.

⁷⁰ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 7, Brzjav I. Šubašića od 4. studenog 1944. Pismo u ime Jugoslavenskoga Crvenoga križa potpisali su tajnica Jara (Jaroslava) Ribnikar, predsjednik liječnik Vojislav Kecmanović, potpredsjednik Jevstatije Karamatijević te liječnici Srećko Šilović i Drago Marušić.

Ovo je razdoblje na političkom planu bilo obilježeno previranjima između izbjegličke vlade i NKOJ-a, predstavnika UNRRA-e i NKOJ-a te razmiricama u iseljeničkim krugovima. Tijekom svih tih napetosti pomoć u hrani i odjeći ipak je stigla. U studenom i prosincu 1944. dopremljena je pomoć Savezničke vojne misije za vezu (Allied Military Liaison Missions – AMLM)⁷¹ u Split.⁷²

Pothvat popunjavanja velikoga broda odjećom, hranom i drugim potrepštinama u SAD-u i dalje je trajao. Uvidjela se i potreba uključivanja tvrtke koja se profesionalno bavi takvim poslovima i već ima iskustva s nabavom i skladištenjem velikih količina prehrambenih i medicinskih proizvoda te drugoga materijala. Tijekom studenoga i prosinca 1944. kupljene su velike količine muške, ženske i dječje odjeće i čarapa, osobito vunelih odjevnih predmeta, zatim muške, ženske i dječje obuće te kože za izradu cipela. Nabavljene su i velike količine pamučne tkanine i stotinu šivaćih strojeva. Od hrane su nabavljene veće količine masnoća životinjskoga i biljnoga porijekla, margarin, šećer, slanina, mlijeko u prahu, kakao, a kupljene su i veće količine lijekova (vitamini A, B i D, antibiotici i krvni pripravci).⁷³ Osim navedenog, što je sâm Ratni pomoćni fond Amerikanaca južnoslavenskog porijekla kupio doniranim novcem, još su velike količine raznoga materijala donirane, pa se u prvoj pošiljci, u vrijednosti od 284.808,87 američkih dolara, nalazilo ukupno 1267 kutija hrane, 334 bale rabljene i nove odjeće, 27 sanduka kirurških instrumenata i druge medicinske opreme, 16 sanduka šivaćih strojeva i 16 sanduka obuće.⁷⁴ Pošiljka je poslana 1. siječnja 1945. prema Bariju.⁷⁵ *Slobodna Dalmacija* krajem siječnja 1945. objavila je vijest da iseljenici šalju pomoć za Dalmaciju, Hrvatsko primorje, Gorski kotar i Liku.⁷⁶ Primatelj je bila Jaroslava Ribnikar, tajnica Jugoslavenskoga Crvenoga križa, koja se nalazila u Bariju.⁷⁷ Pomoć je u veljači 1945. stigla do Splita, a potom je podijeljena ljudima u Lici, Kordunu, Dalmaciji, Crnoj Gori i dijelovima Slovenije.⁷⁸

⁷¹ Dio britanske Uprave za specijalne operacije (Special Operations Executives), koja se bavila i pružanjem vojne i materijalne pomoći okupiranim zemljama, uključujući civilno stanovništvo.

⁷² AJLEC, „UNRRA and its arrival in Yugoslavia, 1944-1945”, 137-138.

⁷³ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Purchasing program from period November 1st to December 31st 1944.

⁷⁴ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 7a, The American Committee for Yugoslav Relief. Report of Shipments to Yugoslavia, January 26, 1946.

⁷⁵ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 8, Godišnje izvješće Upravnog odbora Ratnog pomoćnog fonda Amerikanaca južnoslavenskog porijekla / Američkog odbora za pomoć Jugoslaviji od 26. siječnja 1946.

⁷⁶ *Slobodna Dalmacija* (Split), god. III, br. 113, 30. 1. 1945., 2.

⁷⁷ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 7, Prijepis dopisa J. Brunota (The President's War Relief Control Board) Balokoviću, bez nadnevka (prema sadržaju, dopis bi se mogao datirati u prosinac 1944.).

⁷⁸ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 9, Zapisnik zadnjeg sastanka Američkog odbora za pomoć Jugoslaviji održanog 25. siječnja 1949., str. 2 i Final report. The American Committee for Yugoslav Relief, New York, January 25, 1949.

Eleanor Roosevelt bila je ključna osoba koja je bračnom paru Baloković omogućila razgovore s važnim osobama, uključujući Henryja Wallacea, bliskoga suradnika predsjednika Roosevelta, koji su onda bili presudni za otpremanje pošiljke zbog strogih državnih kontrola svih pošiljki upućivanih iz SAD-a na ratom zahvaćena područja.⁷⁹

Baloković je u siječnju 1945. uputio pismo, a izvadci toga pisma dostavljeni su Antifašističkoj fronti žena, u kojem se zanima je li dopremljena materijalna pomoć poslana brodom u dobrom stanju te odgovara li potrebama. Tražio je i podatke i ilustrativni materijal o podjeli pomoći te, ako je moguće, popis osoba koje su je dobile. Smatrao je da bi statistički podaci o materijalnoj šteti te pisma osoba koje su pomoć primile bili vrlo dobar materijal za daljnje prikupljanje pomoći iseljeničkih udruženja u SAD-u.⁸⁰

U veljači 1945., nakon dugotrajnih pregovora i potpisanoga ugovora s jugoslavenskom stranom, stigla je i prva regularna pomoć UNRRA-e. U međuvremenu, zbog teških prehrambenih prilika na jadranskoj obali, na crnogorskom i bosanskohercegovačkom području, osim spomenute pošiljke u studenom 1944., AMLM je poslao pomoć i u prosincu, a pregovori UNRRA-e s jugoslavenskom stranom još su trajali. I u siječnju 1945., kad se nazirao dogovor, iznova je poslana pomoć. Bila je to posljedica pritiska nižih tijela „narodne vlasti” koja su slala pozive za pomoć zapadnim Saveznicima na jugu Italije.⁸¹ O slanju pomoći AMLM-a i UNRRA-e pisalo se i u glasilu HBZ-a, *Zajedničaru*, koji je na taj način davao legitimitet akciji i poticao hrvatske iseljenike da se pridruže akcijama iseljeničkih udruženja u prikupljanju pomoći.⁸²

Aktivnosti vezane za prikupljanje novca i materijalnih dobara, posebice medicinske opreme i lijekova, nastavljene su, pa su iseljenici do kraja 1945. poslali još dvije pošiljke pomoći. Osim posljedica ratnih događanja, teške životne prilike stanovništva pogoršala je i velika suša tijekom 1945., što je bitno smanjilo poljoprivredne prinose.⁸³

Za uspješno provođenje akcija prikupljanja pomoći u SAD-u vrlo važni bili su promidžba u medijima i priređivanje dobrotvornih priredbi, koncerata i večera. Promidžbena djelatnost bila je usredotočena na stradanje ljudi te afirmativno pisanje o NOV-u i Josipu Brozu Titu. Smjernice za taj rad Ujedinjeni odbor Amerikanaca južnoslavenskog porijekla dobio je i od izaslanstva Jugoslavije koje je boravilo u SAD-u zbog sudjelovanja na osnivačkoj skupštini Ujedinjenih naroda 1945.⁸⁴ Za članove izaslanstva iseljenici su priredili svečanu večeru, a među govornicima je bio i novinar Vladi-

⁷⁹ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 8, Pismo Balokovića Jaroslavi Ribnikar od 1. veljače 1946.

⁸⁰ SR-AJ-141-AFŽJ, kut. 25, omot 150, Iz pisma Zlatka Balokovića od 5. siječnja 1945., 367.

⁸¹ AJLEC, „UNRRA and its arrival in Yugoslavia, 1944-1945”, 141.

⁸² *Zajedničar* (Pittsburgh), 21. 3. 1945., 1 i 23. 5. 1945., 1.

⁸³ *Zajedničar*, 12. 12. 1945., 4.

⁸⁴ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 7, Pismo V. Dedijera od 23. srpnja 1945. Balokoviću iz hotela Waldorf-Astoria u New Yorku, u kojem izražava žaljenje što se zbog Balokovićeve bolesti nisu uspjeli pozdraviti prije njegova povratka u Jugoslaviju.

mir Dedijer, koji je imao iskustvo promidžbenoga rada tijekom 1944. u bazi NOV-a u Bariju.⁸⁵

Iseljenička udruženja i pojedinci u promidžbenom radu za prikupljanje pomoći kao i za političku podršku vlastima u zemlji koristili su i tiskane materijale UNRRA-e iz rujna 1945. o stanju u Jugoslaviji prema zapažanjima njihovih predstavnika.⁸⁶ U tim se izvješćima opisuje i stanje na hrvatskom području, odnosno u Dalmaciji. Tijekom posjeta dječjem domu u Sinju, unatoč vrlo skromnim uvjetima – jelo se iz limenki i više djece spavalo je u istom krevetu – zapažena je prilična čistoća. O 172 djece, prema riječima očevidaca, predano se brinulo deset odraslih osoba. Razrušenost kuća, odnosno nedostatak krovova bila je vizura koja je upadala u oči predstavnicima UNRRA-e tijekom vožnje dalmatinskom obalom. Opisan je i rad škole u Pakovu Selu između Drniša i Šibenika, u kojoj se održavala nastava iako nije bilo grijanja ni školskoga pribora, a djeca su bila vrlo loše odjevena. Istaknut je početak rada osnovne škole i gimnazije u Šibeniku usprkos teškim materijalnim prilikama i nedostatku nastavnika.⁸⁷

I Jugoslavenski Crveni križ bio je važan izvor podataka o stanju u zemlji. Krajem listopada 1945. objavio je podatke o prehranbenim i zdravstvenim prilikama u zemlji te o kretanju zaraznih bolesti tijekom rata. Taj je izvještaj poslan i u SAD. U njemu se navodi da je broj umrlih od tuberkuloze tijekom rata povećan za 50%, a od pjegavoga tifusa za 100%, te da se bilježi velika smrtnost djece između druge i desete godine života, a kao problem istaknuli su i rahitis, dizenteriju te dječje gliste i općenito zastoj u razvoju zbog pothranjenosti. Iznijeli su procjene da oko milijun djece treba pomoć. Među njima su i oni koji su izgubili oba (oko 88.000) ili jednoga roditelja (oko 485.000). Nadalje su naveli nedostatak hrane i stočnoga fonda te veliku razrušenost kuća i prometne infrastrukture.⁸⁸

Od humanitarnih priredbi važnih za prikupljanje pomoći tijekom 1945. najvažniju je održao Ratni pomoćni fond Amerikanaca južnoslavenskog porijekla 7. veljače 1945. pod nazivom „Tribute to Yugoslavia” u hotelu Biltmore u New Yorku. Uspjeh je bio prilično velik.⁸⁹ U govoru na toj priredbi Baloković

⁸⁵ *Zajedničar*, 6. 6. 1945., 4. Vladimir Velebit mu kao profesionalnome novinaru pridaje velike zasluge za promidžbu u korist NOV-a među britanskim i američkim novinarima za vrijeme njegova boravka u bazi NOV-a u Bariju 1944. godine. VELEBIT, *Jugoslavija u Drugom svjetskom ratu*, 89. O promidžbenom radu jugoslavenskih vlasti među iseljenicima u neposrednom poraću vidi: ĐIKANOVIĆ, „Jugoslovenska država i iseljenici”, 145-159.

⁸⁶ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 7, The first postwar Winter (from eye-witness reports by UNRRA officials in Yugoslavia) i Stranci, očevidci, o novoj Jugoslaviji.

⁸⁷ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 7, The first postwar Winter (from eye-witness reports by UNRRA officials in Yugoslavia).

⁸⁸ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 7, Facts just disclose by the Yugoslav Red Cross on conditions in Yugoslavia, October 30, 1945.

⁸⁹ HR-HDA-1619-IM, kut. 3, Messages to the „Tribute to Yugoslavia” Dinner 7 February, 1945 Hotel Biltmore, New York City (poruke izgovorene na večeri ili pak poslana ako pojedinci nisu nazočili večeri).

je kao probleme naveo umiranje ljudi zbog nezbrinutih rana, bolesti te hladnoće i gladi. Nadalje je govorio o nedostatku „krova nad glavom” te da ljudi bos i u dronjcima rade na poljima. Istaknuo je i veliki porast respiratornih bolesti, posebice tuberkuloze, zatim trahoma i gušavosti, te da je avitaminoza dovela do velikih problema zdravlja zubi i zubnoga mesa. Baloković je u govoru spomenuo i problem opskrbe solju na nekim područjima. Pothranjenost djece bila je velika te je naglasio brojnost djece bez jednoga ili oba roditelja. Pozvao je da se prikupe što veća sredstva za izgradnju bolnica, kupovinu mobilnih ambulanti, RTG aparata, mikroskopa, kirurških instrumenata i lijekova. Vidljivo je da Baloković ne odvajava potrebe pripadnika NOV-a od potreba civilnoga stanovništva, a pojedina politički motivirana preuveličavanja, primjerice u brojčanim podacima o broju žrtava i ratne siročadi i sl., rezultat su informacija koje je dobivao od predstavnika jugoslavenskih vlasti i udruženja iz zemlje i inozemstva.⁹⁰

Novcem koji je od siječnja do prosinca 1945. prikupio pod imenom Ratni pomoćni fond Amerikanaca južnoslavenskog porijekla, a potom Američki odbor za pomoć Jugoslaviji, kupljeni su manje-više isti proizvodi kao i u prethodnom razdoblju, samo u znatno većim količinama.⁹¹ U te su akcije bile dodatno uključene mnoge osobe iz političkoga i javnoga života SAD-a, a pomoć su u naravi i novcu dali mnogobrojni Amerikanci te američke institucije i udruženja.

Druga pošiljka upućena je 22. ožujka 1945. brodom *Simon Villard* iz New Yorka prema Bariju.⁹² Stigla je u zemlju 27. svibnja 1945.⁹³ Uz tu pošiljku poslano je i pismo HBZ-a i Narodnoga vijeća američkih Hrvata upućeno Jugoslavenskom Crvenom križu, u kojem se navodi: „[...] Naša je želja, kao američkih građana, da ova pomoć bude podijeljena narodu podpuno nepristrano, bez obzira na narodnosnu ili vjersku ili političku pripadnost onih, kojima je pomoć nužna. To je princip na kojemu je nama data dozvola za sakupljanje pomoći po našoj američkoj vladi, a mi smo uvjereni da je i princip i želja sadanjih vlasti u Jugoslaviji [...]”⁹⁴ U toj drugoj pošiljci bile su veće količine kvinakrin hidroklorida, koji se koristio za liječenje malarije, i sulfonamidi, koji su imali slično djelovanje kao antibiotici širokoga spektra, zatim je bilo kirurških instrumenata, sterilizatora i plamenika te vitamina. Bilo je i razne odjeće, muških pothlača i ogrtača, obuće, a od hrane konzervirano meso, riba, juhe, povrće i mlijeko, zatim mlijeko u prahu, sol, kava, čaj, riža, grah i dječja hrana.⁹⁵ Nešto od te pošiljke podijeljeno je i na zadarskom području u drugoj

⁹⁰ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Speech by Zlatko Baloković, „Tribute to Yugoslavia”, February 7, 1945, Hotel Biltmore, New York.

⁹¹ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 6, Purchasing program from period January 1st to December 31st 1945; kut. 9a, Teretnica brodarica od 21. ožujka 1945.

⁹² HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 8, Godišnje izvješće Upravnog odbora Ratnog pomoćnog fonda Amerikanaca južnoslavenskog porijekla / Američkog odbora za pomoć Jugoslaviji od 26. siječnja 1946.

⁹³ *Zajedničar*, 17. 10. 1945., 1.

⁹⁴ *Zajedničar*, 21. 3. 1945., 2.

⁹⁵ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 9a, Teretnica broda *Simon Villard* od 21. ožujka 1945.

polovini svibnja 1945. godine. Gradski odbor Crvenoga križa Zadar podijelio je djeci smještenoj u raznim ustanovama i njihovim skrbnicima odjeću, zimске kapute, majice, hlače, donje rublje i dječje džempere.⁹⁶ Na pomoć koja je dolazila sa Zapada neki su gledali vrlo nepovjerljivo. Oponomoćstvo Odjeljenja za zaštitu naroda za zadarsko područje vidjelo je to kao podizanje ugleda izbjegličke vlade među stanovništvom, koje je u znatnoj mjeri sumnjalo u organizacijske sposobnosti partizana.⁹⁷ I dalje se mogla očekivati pomoć od iseljenika, osobito za djecu, pa su početkom srpnja 1945. popisivana djeca kojima je potrebna daljnja pomoć, a posebice se to odnosilo na djecu poginulih boraca i ostalih koji su smatrani žrtvama fašističkoga terora.⁹⁸ Još u travnju 1945. Ministarstvo socijalne politike Demokratske Federativne Jugoslavije zatražilo je od ministarstava federalnih država Hrvatske, Slovenije, Srbije, Makedonije, Bosne i Hercegovine te Crne Gore popisivanje poginulih i ranjenih te nezbri-nute djece, kao i materijalne štete na traženje iseljeničkih udruženja, posebice onih iz Sjeverne Amerike.⁹⁹

Treća pošiljka upućena je 7. studenog 1945. brodom *Albert P. Ryder* iz New Yorka prema Splitu. Primatelj je bio Jugoslavenski Crveni križ, odnosno Ministarstvo socijalne politike Demokratske Federativne Jugoslavije.¹⁰⁰ Pošiljka je upućena u Split i očekivali su je 29. studenog¹⁰¹, a stigla je 12. prosinca 1945., što je potvrdio Jugoslavenski Crveni križ.

U trećoj pošiljci poslani su prehrambeni proizvodi (biljna ulja, riža, dječja hrana, sol, šećer, sušeno voće, grah, žitne pahuljice, tjestenina, kava, čaj te konzervirano mlijeko, povrće i juhe) i različite vrste sjemena za ratarske i vrtlarske kulture. U velikim količinama poslano je rabljene i nove odjeće, posebice vunene, kao i rabljene i nove obuće te pokrivača i šivaćih strojeva. Vitamini, razni lijekovi, inzulin i kirurški pribor također su bili u pošiljci. U dva sanduka poslana su sisaljke i generatori električne energije koji su trebali naći primjenu u zdravstvenim ustanovama.¹⁰² U trećoj pošiljci bilo je i pojedinačnih paketa, ograničene veličine i težine, koje su iseljenici slali rodbini i prijateljima u domovini.¹⁰³ Tijekom jeseni 1945. i neka poduzeća nude uslugu

⁹⁶ HR-DAZD-149-NOGZD, kut. 281, Dopis Okružnog odbora Društva Crvenog križa Zadar Gradskom NOO-u br. 97/1945. od 21. travnja 1945.

⁹⁷ KARAKAŠ OBRADOV, „Prehrambene, socijalne i zdravstvene prilike u dijelovima sjeverne Dalmacije od ulaska Narodnooslobodilačke vojske u Zadar pa do kraja 1945.”, 287-309.

⁹⁸ HR-DAZD-149-NOGZD, kut. 281, Dopis Socijalnog odjela Gradskog NOO-a Zadar Rejonskom NOO-u br. I br. 2840/1945. od 5. srpnja 1945.

⁹⁹ SR-AJ-642-MSP DFJ/FNRJ, kut. 5, br. 578 od 21. travnja 1945.

¹⁰⁰ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 8, Godišnje izvješće Upravnog odbora Ratnog pomoćnog fonda Amerikanaca južnoslavenskog porijekla / Američkog odbora za pomoć Jugoslaviji od 26. siječnja 1946; kut. 9a, Teretnica brodarka od 14. studenog 1945. i Certificate of Insurance Empire State Insurance Company, November 13, 1945. U navedenom godišnjem izvješću spominje se još kao datum otpreme pošiljke i 9. studenog, a u teretnici pak 14. studenog.

¹⁰¹ *Zajedničar*, 12. 12. 1945., 4.

¹⁰² HAZU-650, kut. 9a, Teretnica brodarka od 14. studenog 1945.

¹⁰³ HR-HDA-1619-IM, kut. 3, Dopis ACYR (American Committee for Yugoslav Relief) iseljenicima u San Franciscu od 3. listopada 1945.

slanja veličinom i težinom ograničenih paketa u Jugoslaviju.¹⁰⁴ I jugoslavenske vlasti trebale su poduzeti mjere koje bi olakšale slanje paketa iz SAD-a, pa su 11. listopada 1945. ukinuli plaćanje carine za pakete do 5 kg. Zabilježeno je nepridržavanje tih mjera, stoga je Ministarstvo socijalne politike upozorilo da bi to moglo loše odjeknuti među iseljenicima u SAD-u, koji su preko iseljeničkoga tiska bili upoznati s tom odlukom.¹⁰⁵ U studenom 1945. E. Roosevelt svojim je pismom poticala nadležna američka tijela da se poboljšaju uvjeti poštanskoga prometa s Jugoslavijom, što je bilo iznimno važno za obnavljanje, nakon višegodišnjega prekida, dopisivanja iseljenika i „staroga kraja” te slanje paketa.¹⁰⁶ U kolovozu 1945. Ministarstvo socijalne politike Demokratske Federativne Jugoslavije izvijestilo je Ministarstvo vanjskih poslova da su preko Prve hrvatske štedionice iz Zagreba doznali za probleme oko slanja novca iz SAD-a u „stari kraj” zbog daljnje primjene ratnih odredbi o novčanom poslovanju. Od iseljenika se tražilo da preko svojih udruženja potiču američke vlasti na što žurnije odobrenje za slanje novčane pomoći.¹⁰⁷ Prema podacima Narodne banke Jugoslavije, jedine preko koje se mogla obaviti transakcija novca iz SAD-a, do 21. studenog 1945. uplaćeno je oko 112.000 (danas 1.836.533,92) dolara u korist oko 780 pojedinaca.¹⁰⁸ U novčane dotacije, osim individualnoga slanja novca, uključio se i HBZ i pokrenuo širu akciju za pronalazak nasljednika preminulih članova i isplatu novca iz njihova osiguravajućega fonda.¹⁰⁹

Početak studenoga 1945. Baloković je tražio da im se upute detaljniji podaci o ekonomskim i zdravstvenim prilikama u zemlji. Posebice je naglasio da su Amerikanci poznati kao „poduzetan narod” te istaknuo važnost, i zbog američkih medija i za promidžbeni rad iseljenika u prikupljanju pomoći, dostavljanja konkretnih podataka o mjerama poduzetim za obnovu zemlje. Naveo je i da američki narod „s divljenjem” prati napore Jugoslavije u obnovi. U istom pismu napomenuo je da su tek nedavno dobili iz Jugoslavije potvrdu o primitku prvih dviju pošiljki.¹¹⁰ Treća je tada bila na putu. Ukupna vrijednost svih triju pošiljaka bila je 1.087.272,84 dolara (u današnjoj protuvrijednosti taj bi iznos bio oko 15 puta veći), a težina robe iznosila je 1.506.316 funti (oko 688 t).¹¹¹ Hrvatsko je iseljništvo uz zajedničko prikupljanje pomoći s ostalim udruženjima iseljenika s jugoslavenskoga područja dodatno u tim pošiljkama poslalo preko

¹⁰⁴ *Zajedničar*, 24. 10. 1945., 6.

¹⁰⁵ SR-AJ-642-MSP DFJ/FNRJ, kut. 5, Dopis Ministarstva socijalne politike Ministarstvu financija br. 3498 od 26. studenog 1945.

¹⁰⁶ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 7, Pismo E. Roosevelt Z. Balokoviću od 29. studenog 1945.

¹⁰⁷ SR-AJ-642-MSP DFJ/FNRJ, kut. 5, br. 2017 od 10. kolovoza 1945.

¹⁰⁸ SR-AJ-642-MSP DFJ/FNRJ, kut. 5, Ministarstvo socijalne politike Ministarstvu inostranih poslova, br. 3965 od 29. prosinca 1945.

¹⁰⁹ SR-AJ-642-MSP DFJ/FNRJ, kut. 5, Izjava naslovljena „Iz ureda Hrvatske bratske zajednice” s potpisom glavnoga tajnika Antona Derkosa i dopisi Ministarstva socijalne politike DFJ ministarstvima federalnih/republičkih jedinica i Ministarstvu inostranih poslova br. 229 od 24. siječnja 1945.

¹¹⁰ SR-AJ-141-AFŽJ, kut. 25, Iz pisma Zlatka Balokoviću od 8. studenog 1945., 369.

¹¹¹ Kupovna moć 1 američkog dolara 1945. danas odgovara kupovnoj moći od oko 15 dolara. <https://www.dollartimes.com/calculators/on-your-site/inflation>.

HBZ-a materijalnu pomoć u vrijednosti od oko 152.000 dolara.¹¹² Jugoslaven-ski Crveni križ potvrdio je da je sadržaj svih triju pošiljaka stigao u vrlo do-brom stanju s obzirom na to da se kod takvih pošiljki računalo na oštećivanje oko 15% materijala pri ukrcaju i transportu.¹¹³

Za predani rad tijekom rata i neposredno po njegovu okončanju Ratni po-moćni fond Amerikanaca južnoslavenskog porijekla¹¹⁴ odlikovan je 16. listopa-da 1945. odlukom Predsjedništva Antifašističkoga vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije Ordenom zasluga za narod I. reda.¹¹⁵ Isporuka pošiljki pomoći iselje-ništva iz Sjeverne Amerike nastavlja se i nakon 1945., kao i djelovanje Američ-koga odbora za pomoć Jugoslaviji, a počelo se i s organiziranom repatrijacijom, koja nije dobila očekivanu masovnost u Sjevernoj Americi, no bila je brojnija među iseljeništvom u Kanadi nego među iseljenicima u SAD-u.¹¹⁶

Zaključna razmatranja

Položaj SAD-a kao vojne i političke, ali i gospodarske sile pred kraj rata i po njegovu završetku iskazivao se i velikom američkom materijalnom potpo-rom ratom opustošenim europskim zemljama. Na njegovu su području i pod državnim nadzorom djelovali brojni potporni odbori koji su bili odraz njegova etničkoga konglomerata, a američki udjel u međunarodnim organizacijama za pomoć, posebice u UNRRA-i, bio je iznimno velik. Biti dio svih tih nastojanja za brojčano veliku zajednicu hrvatskih iseljenika bio je logičan i očekivan izbor. Sjevernoameričko tlo tijekom Drugoga svjetskog rata bilo je poprište snažnoga promidžbenog rata u kojem su i vodstva iseljeničkih udruženja često raspolo-gala proturječnim podacima o političkom i vojnom stanju u zemlji. Jasnu sliku nisu imali ni svi oni na rukovodećim mjestima iseljeničkih udruženja, a široke mase iseljenika još i manje. Zalaganje za pobjedu zapadnih Saveznika, pa tako i SAD-a, bilo je razumski imperativ Amerikancima s jugoslavenskoga područja, pa tako i onima hrvatskoga porijekla, a povezanost sa zavičajem, obitelji i rodbi-nom, kao i podložnost ratnoj promidžbi jugoslavenskih komunista bili su sna-žan emotivni pokretač za materijalnu i političku potporu „starom kraju”, koji je uistinu bio poharan građanskim ratom i sukobima s okupatorskim vojskama. Suradnja s Američkim Crvenim križem i slanje pomoći vojnim zarobljenicima u Njemačkoj 1941. početak je humanitarnoga djelovanja koje će dobiti veću i važniju ulogu za civilno stanovništvo 1944. pomaganjem zbjegova u južnoj Ita-

¹¹² Iznos je uračunat u ukupnu vrijednost triju pošiljki.

¹¹³ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 7a, American Committee for Yugoslav Relief – Reports of shipment; kut. 8, Godišnje izvješće Upravnog odbora Ratnog pomoćnog fonda Amerikanaca južnoslavenskog porijekla / Američkog odbora za pomoć Jugoslaviji od 26. siječnja 1946.

¹¹⁴ U odluci se navodi ovaj naziv, premda od sredine 1945. prevladava naziv Američki od-bor za pomoć Jugoslaviji, koji je službeno potvrđen krajem 1945.

¹¹⁵ HR-AHAZU-137-OFZB, kut. 8, Dopis Sergija Makieda, otpravnika poslova u jugosla-venskom veleposlanstvu u Washingtonu, od 2. ožujka 1946.

¹¹⁶ O repatrijaciji iseljeništva vidi: KARAKAŠ OBRADOV, „Iseljništvo i jugoslavenski ko-munisti kroz prizmu institucionalne skrbi za iseljništvo 1941.-1951.”, 123-139.

liji i El Shattu, a potom i otpremanjem triju pošiljki tijekom 1945. s odjećom, obućom, lijekovima i hranom za NOV i stanovništvo „staroga kraja”. Tijekom 1945. počeli su pristizati paketi i novčane doznake iseljenika za obitelj i rodbinu, a HBZ je zatražio podatke o osobama u Hrvatskoj koje su naslijedile, većinom od preminulih članova obitelji, novac uložen u njihov osiguravajući fond. Ublažavanje posljedica rata, neimaštine, gladi i bolesti te psihičke izmorenosti i osjećaja napuštenosti zadaća je koju su velike pošiljke i pojedinačni paketi iseljenika zasigurno odradili, kao što se ujedno mogu tumačiti političkom potporom novim jugoslavenskim vlastima, koje su u tom razdoblju, shodno vojnim i političkim prilikama, obećavale izgradnju demokratske vlasti, odnosno „narodne demokracije”. Taj koncept neki su u iseljeničtvu potpuno razumjeli i podržavali, a brojni samo površno i s nadom da će nova vlast značiti i boljitak koji su svi u zanosu iščekivali nakon teških ratnih godina.

Arhivski izvori

HR-AHAZU-137-OFZB: Hrvatska, Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, fond 137, Osobni fond Zlatko Baloković.

HR-DAZD-149-NOGZD: Hrvatska, Državni arhiv u Zadru, fond 149, Narodni odbor grada Zadra.

HR-HDA-1619-IM: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 1619, Iseljenički muzej.

SR-AJ-141-AFŽJ: Srbija, Arhiv Jugoslavije, Beograd, fond 141, Antifašistički front žena Jugoslavije.

SR-AJ-642-MSP DFJ/FNRJ: Srbija, Arhiv Jugoslavije, Beograd, fond 642, Ministarstvo socijalne politike Demokratske Federativne Jugoslavije / Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

Literatura

AJLEC, Kornelija. „UNRRA and its arrival in Yugoslavia, 1944-1945”. *Istorija 20. veka* 38 (2020), br. 2: 129-150.

BALEN, Šime, prir. *Rodnoj grudi. Iseljenici Jugoslavije svom „starom kraju”*. Zagreb: Matica iseljenika Hrvatske, 1951.

BARITONO, Raffaella. „Eleanor Roosevelt at the United Nations: ‘Diplomacy from Below’ and the Search for a New Transatlantic Dialogue”. *European Journal of American Studies* 12 (2017), br. 1: 1-19.

BENYOVSKEY-BARADA, Lucija; ČIZMIĆ, Ivan. *Doprinos jugoslavenskih iseljenika NOB-i*. Zagreb: Muzej revolucije naroda Hrvatske; Matica iseljenika Hrvatske, 1985.

BRATANIĆ, Mateo. „Hrvatski zbjegovi u Egipat 1943-1946”. Doktorski rad, Sveučilište u Zadru, 2009.

ČIZMIĆ, Ivan. *Povijest Hrvatske bratske zajednice 1894. – 1994*. Zagreb: Golden marketing, 1994.

ČIZMIĆ, Ivan. „Prilog za istraživanje doprinosa naših iseljenika borbi naroda Jugoslavije u drugom svjetskom ratu”. U: *Iseljništvo naroda i narodnosti Jugoslavije i njegove uzajamne veze s domovinom*, ur. Ivan Čizmić et al. Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti, 1978, 71-102.

ĐIKANOVIĆ, Vesna. „Between Humanitarianism and Politics: Some Aspects of the Relief Efforts by Yugoslav Immigrants in the United States”. *Dve domovini / Two Homelands* 55 (2022), br. 1: 93-109.

ĐIKANOVIĆ, Vesna. „Jugoslovenska država i iseljenici. Propagandni rad među iseljenicima u SAD od 1945. do 1948. godine”. *Tokovi istorije* (2005), br. 1-2: 145-159.

HOLJEVAC, Većeslav. *Hrvati izvan domovine*. Zagreb: Matica hrvatska, 1967.

HULJIĆ, Veselko. *Vis 1941-1945*. Split: Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1979.

ИЛИЋ, Саша. „Амерички комитет за помоћ Југославији 1944-1948.” *Архив: часопис Архива Србије и Црне Горе* 1 (2004), бр. 1: 129-137.

JAREB, Jere. „Prilog povijesti hrvatskog iseljništva u Sjedinjenim Američkim Državama 1941.-1947.” *Časopis za suvremenu povijest* 37 (2005), br. 1: 37-70.

JAREB, Mario. „How the West Was Won: Jugoslavenska izbjeglička vlada i legenda o Draži Mihailoviću”. *Časopis za suvremenu povijest* 38 (2006), br. 3: 1039-1055.

JAREB, Mario. „Kraljevska jugoslavenska vlada u izbjeglištvu 1941.-1945.: državna ustanova ili skup sukobljenih pojedinaca i ustanova”. U: *Jugoslavija – između ujedinjenja i razlaza. Institucije jugoslovenske države kao ogledalo srpsko-hrvatskih odnosa 1918-1991*, ur. Bojan B. Dimitrijević i Hrvoje Čapo. Beograd; Zagreb: Institut za savremenu istoriju; Hrvatski institut za povijest, 2022, 79-93.

JUN-BRODA, Ina. „Iz moje ‘crne bilježnice’. Sjećanje iz partizanskih bolnica na dalmatinskim otocima”. *Jevrejski almanah 1965-1967*, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1967: 189-200.

KARAKAŠ OBRADOV, Marica. „Iseljništvo i jugoslavenski komunisti kroz prizmu institucionalne skrbi za iseljništvo 1941.-1951. Hrvatski pogled”. U: *Jugoslavija – između ujedinjenja i razlaza. Institucije jugoslovenske države kao ogledalo srpsko-hrvatskih odnosa 1918-1991*, ur. Bojan B. Dimitrijević i Hrvoje Čapo. Beograd; Zagreb: Institut za savremenu istoriju; Hrvatski institut za povijest, 2022, 123-139.

KARAKAŠ OBRADOV, Marica. *Novi mozaici nacija u „novim poredcima”*. Migracije stanovništva na hrvatskom području tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014.

KARAKAŠ OBRADOV, Marica. „Prehrambene, socijalne i zdravstvene prilike u dijelovima sjeverne Dalmacije od ulaska Narodnooslobodilačke vojske u Zadar pa do kraja 1945.” *Historijski zbornik* 75 (2022), br. 2: 287-309.

KOLAR-DIMITIRIJEVIĆ, Mira. „Odnos KPJ prema jugoslavenskoj radničkoj emigraciji”. *Časopis za suvremenu povijest* 16 (1984), br. 2: 65-83.

KOPRIVICA OŠTRIC, Stanislava. „Louis Adamič i Vladimir Dedijer – prvi Titovi biografi”. *Časopis za suvremenu povijest* 14 (1982), br. 2: 48-64.

KRALJIĆ, John P. „Yugoslav Communities in North America and the Tito-Stalin Split”. U: *The Tito-Stalin Split 70 Years After*, ur. Tvrtko Jakovina i Martin Previšić. Zagreb; Ljubljana: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet u Zagrebu, FF press; Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2020, 131-148.

LEES, Lorraine M. *Yugoslav-Americans and National Security during World War II*. Urbana: University of Illinois Press, 2007.

LOJEN, Stjepan. *Uspomene jednog iseljenika*. Zagreb: Znanje, 1963.

MALETIĆ, Strahinja. „Ujedinjeni odbor južno-slovenskih Amerikanaca” [biografija autora priloga]. U: *Jugoslavenski napredni pokret u Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi 1935-1945*, ur. Vladislav Gacić. Toronto: Nordam Yugoslav Publishers, 1983, 71-104 [biografija autora priloga 67-69].

MARKOVIĆ, Luka. „Politička aktivnost naših iseljenika u Australiji i na Novom Zelandu – s posebnim osvrtom na NOB”. U: *Iseljeništvo naroda i narodnosti Jugoslavije i njegove uzajamne veze s domovinom*, ur. Ivan Čizmić et al. Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti, 1978, 416-434.

POPOVČAK, Borivoj. *Zlatko i Joyce Baloković. Donatori Strossmayerove galerije starih majstora*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2020.

PRPIĆ, Jure. *Hrvati u Americi*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, 1997. *Slobodna Dalmacija* (Split), 1945.

SMOLJO, Ivo. *Tito i iseljenici = Tito and the Emigrants*. Zagreb: Matica iseljenika Hrvatske, 1984.

Spomen knjiga Američko-hrvatskog kongresa. Pittsburgh: Narodno vijeće američkih Hrvata, 1943.

Spomen knjiga o pomoći jugoslavenskih iseljenika svojoj domovini od 15. 2. 1944, do 31. 7. 1946 god. Sidney: Centralni odbor za pomoć F.N.R. Jugoslavije u Australiji, 1947.

VELEBIT, Vladimir. *Jugoslavija u Drugom svjetskom ratu*. Beograd: Jugoslovenska revija, 1987.

VELEBIT, Vladimir. *Tajne i zamke Drugog svjetskog rata*. Zagreb: Promej, 2002.

Zajedničar (Pittsburgh), 1945.

Mrežne stranice

<https://www.bankofengland.co.uk/monetary-policy/inflation/inflation-calculator>.

<https://www.dollartimes.com/calculators/on-your-site/inflation>.

SUMMARY

Croatian Emigration in North America and Aid Shipments to the Population of the „Old Country” during 1944 and 1945

Croatian émigrés in North America were primarily involved in the activities of collecting aid for the „old country” through the Croatian Fraternal Union (CFU founded in 1894), the National Council of Americans of Croatian Descent, better known as the Council of American Croats (founded in February 1943), and then through the United Committee of Americans of South-Slavic Descent (founded in August 1943), i.e. its War Relief Fund of Americans of South-Slavic Descent (WRFASSD). In that auxiliary fund, somewhat later called the American Committee for Yugoslav Relief (ACYR), one of the leading roles was played by Zlatko Baloković, a world-famous violinist with an American address and Croatian origins. The ACYR operated until January 1949, and its honorary president until February 1948 was Anna Eleanor Roosevelt. The humanitarian activity began with the cooperation of the American Red Cross and aid shipments to prisoners of war in Germany in 1941, and became more intense and significant for the civilian population in 1944 due to the aid provided to the refugees in southern Italy and in El Shatt in Egypt, and after that, the three shipments of clothes, footwear, medicines and food for the People’s Liberation Army and the population of the „old country” in 1945. Packages and remittances sent by emigrants to families and relatives began to arrive in 1945, and the CFU also requested information on persons in Croatia who had inherited, mostly from deceased family members, the money invested in their insurance fund. The total value of the three shipments sent to Yugoslavia was 1,087,272.84 dollars; in today’s equivalent, that amount would be about fifteen times higher; the goods weighed 1,506,316 pounds (about 688 tons). By the decision of the presidency of the Anti-Fascist Council of the People’s Liberation of Yugoslavia in October 1945, the WRFASSD, i.e. ACYR, was decorated for its dedicated work during and immediately after the war. The large shipments and individual parcels from emigrants certainly alleviated the consequences of war, poverty, famine and disease, as well as psychological fatigue and the feeling of abandonment; but they can also be interpreted as political support for the new Yugoslav authorities, which in that period, depending on the military and political circumstances, promised to build a democratic government, i.e. a „people’s democracy”. This concept was fully understood and supported by some in the émigré community, but many understood it only superficially and with the hope that the new government would also mean the prosperity that everyone eagerly awaited after the difficult years of war.

Key words: emigration; North America; World War II; aid shipments; famine; disease